

AD FONTES MUSICES K PRAMENŮM HUDBY

Fotoalbum Ludevíta Procházky

Jana Vojtěšková

Počátky fotografie můžeme sledovat od čtyřicátých let 19. století. V šedesátých letech se pak tento technický vynález rozšířil a stal dostupným pro nejširší vrstvy měšťanské společnosti. V roce 1863 údajně mělo v Praze živnost 51 fotografů. Tehdy se rozšířila módní vlna tzv. fotografické vizitky (carte de visite), malé fotografie nalepené na kartonu, kterou si lidé navzájem vyměňovali. Někteří je zakládali do speciálně k tomu určeného alba. Fotografie z těchto dob můžeme využívat také jako pramen k dějinám hudby.

Fotoalbum JUDr. Ludevíta Procházky, o kterém zde bude pojednáno, vznikalo v 60. – 80. letech 19. století. Donedávna leželo nepovšimnuto badatelů v depozitáři Muzea Bedřicha Smetany (NM-ČMH 3, sign. E XXIV.b). Přitom jde o velmi významnou památku ilustrující umělecké dění v českých zemích druhé poloviny 19. století. Obsahuje vizitkové fotografie mnoha skladatelů, interpretů, dirigentů, literátů, kritiků, malířů, historiků, duchovních a mecenášů, kteří podstatně ovlivňovali společenský život obzobujících se české společnosti, i těch, kteří se aktivně podíleli na kulturním dění tehdejší Evropy.

Procházkovo fotoalbum je o to zajímavější, že se dochovalo spolu s 169 dopisy a pamětními zápisy, zařazenými do tzv. Procházkova alba korespondence (NM-ČMH G 13 627). Tvoří tak vlastně doplňkový obrazový

Ludevít Procházka na fotografii z 80. let 19. stol.

Album korespondence Ludevíta Procházky

materiál k písemným sdělením a často s nimi navzájem úzce souvisí. Obě alba byla v nedávné době zpřístupněna badatelům i ostatním zájemcům v kritických edicích (viz seznam literatury).

Osobnost Ludevíta Procházky

Ludevít Procházka (1837–1888) patřil v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století k významným osobnostem českého hudebního života. Je znám především jako podporovatel Bedřicha Smetany. Jan Loewenbach jej nazval *Prvním apoštolem hudby Smetanovy*, když dvacet let po Procházkově smrti, v roce 1908, napsal, že chce „poněkud oživit památku tohoto muže, který pro počátky moderní hudby české má význam mnohem důležitější, než dnes obecně i mezi odborníky se tuší, chce doplnit a opravit autentickými doklady některá mínění starší a ukázat, jak horlivá, mnohostranná, iniciátorská, tvůrčí byla činnost tohoto muže, bez něhož by česká hudba nebyla dospěla dnešní české úrovně umělecké a bez něhož by umění Smetanovo sotva bylo dosáhlo tak záhy onoho vítězství, jež se stalo epochou moderní hudby české.“

Základy hudebního vzdělání získal Ludevít Procházka u svého otce – varhaníka v Klatovech – a u skladatele Leopolda Měchury. Po příchodu do Prahy, v roce 1856, studoval hudební teorii a klavír u Bedřicha Smetany. Vystudoval ovšem práva, podobně jako mnozí další, kteří se nechťeli vydat na nejistou dráhu výkonného umělce. Vysok školské hudební studium v té době neexistovalo. Právnická fakulta byla pro něho vý-

chodiskem z nouze, i když duší tíhl k hudbě (stejnou cestou se vydali např. i hudební kritik Eduard Hanslick, hudební historik August Wilhelm Ambros a mnozí další).

Ludevít Procházka se vypracoval jako klavírista, dirigent, skladatel, hudební kritik, organizátor koncertů, editor i pedagog. Jeho aktivity byly neuvěřitelné. Stál u zrodu všech významných hudebních institucí i akcí, které se v Praze v 60. a 70. letech konaly. Dnešní terminologií bychom ho označili za předního hudebního manažera své doby.

Velmi se angažoval v činnosti zpěváckých spolků, které byly v 60. letech neaktivnější složkou formujícího se národního života. Motivoval skladatele k tvorbě původních českých sborů, když vydával tiskem sbírky *Záboj*, *Bojan* a *Vesna*. Všeobecně je známa skutečnost, že byl zakládajícím členem Hlaholu a jeho prvním jednatelem. V roce 1863 se stal zakládajícím členem Umělecké besedy a jednatelem jejího hudebního

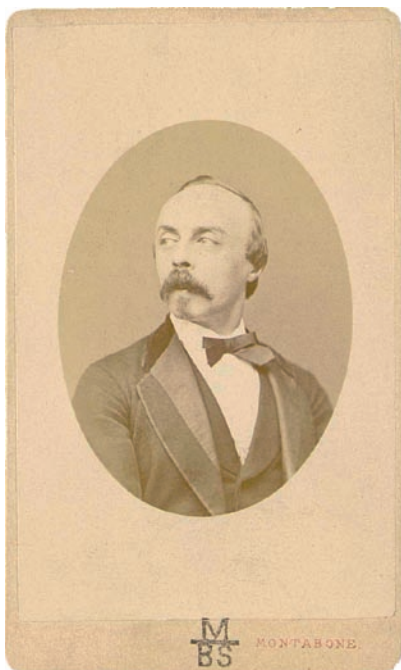
Marta Procházková na fotografii z 80. let 19. stol.

odboru. Mohli bychom říci, že byl pravou rukou Smetanovou. V dopisech se dočteme, že vedl korespondenci týkající se produkce abonentních koncertů, pomáhal s dramaturgií, psal Smetanovi koncepty. V této době byl v kontaktu např. se skladatelem Ferencem Lisztem, dirigentem Hansem von Bülow, skladatelem Johannem Josephem Abertem, houslistou Eduardem Reményim a mnoha jinými.

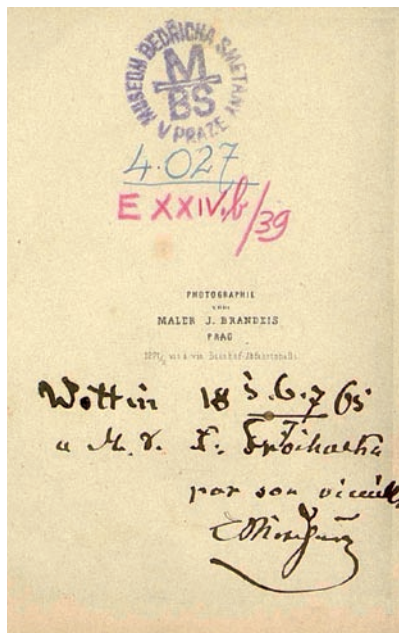

Leopold Eugen Měchura

Dnes je asi nejvíce známa Procházková hudebně kritická činnost. Nejprve převzal po Bedřichu Smetanovi hudební rubriku v *Národních listech*. V roce 1870 založil a redigoval časopis *Hudební listy* a poté, co se jich musel vzdát, založil časopis *Dalibor*. Všechny hudební aktivity stihl při svém povolání magistrátního úředníka. Pracovní povinnosti ho nicméně hodně vyčerpávaly a odváděly od jeho vlastního poslání. Využil proto možnosti odejít v roce 1879 do Hamburku, kde získal místo učitele klavíru na konzervatoři. I v Německu byl pak velmi aktivní v uvádění děl Smetanových a Dvořákových. Mimo jiné se mu podařilo prosadit nastudování Smetanovy opery *Dvě vdovy* v Hamburku.

Hans von Bülow

Leopold Eugen Měchura – zadní strana vizitky s věnováním

Marta Procházková

Procházka spojil svůj život se zpěvačkou Martou Reisingerovou (1849–1903). Byla začkou Jindřicha Pecha, bratra spisovatelky a libretistky Elišky Krásnohorské. Nakonec jí dával lekce barytonista Johann Res. Poté, co v roce 1875 vystoupila ve Vídni ve filharmonickém koncertu, který dirigoval Hans Richter, debutovala o tři roky později v opeře jako Sulamit v Goldmarkově *Královně ze Sáby* v pražském Německém zemském divadle. V roce 1878 odešla do Hamburku, kde jí Bernhard Pohl (Pollini) nabídl tříletý kontrakt v tamější opeře (Stadttheater). Pak působila dva roky u drážďanské opery, odkud se v roce 1883 vrátila zpět do Hamburku. Nastudovala mozartovské role Donny Anny

Hans von Bülow – zadní strana vizitky s věnováním

(*Don Giovanni*), hraběnky (*Figarova svatba*) nebo Elektry (*Idomeneo*). Proslavila se ale zvláště jako interpretka Wagnerových rolí (Senta v *Bludném Holanďanovi*, Elsa a Ortruda v *Lohengrínovi*, Freia v *Zlatu Rýna*, Brunhilda ve *Valkýře*, *Siegfriedovi* a *Soumraku bohů*) i v operách Verdiho (Leonora v *Trubadúrovi*, Aida ve stejnojmenné opeře a Amélie v *Maškarním plese*) a mnoha jiných. Po Procházkově smrti v roce 1888 zanechala pěvecké kariéry a vrátila se do Prahy.

Umělecké kontakty

Z korespondence i fotoalba je patrna širší uměleckých kontaktů, které Procházka a jeho manželka udržovali. V jejich domácnosti v Praze v Ječné ulici se konaly tzv. Hudební zábavy. Na některých z nich se sešlo údajně až 120 hostů. Pamětníci vyprávějí, že vozy návštěvníků stály dlouho do noci až ke Štěpánské ulici. Později se koncerty konaly v sále Šárého. Procházka seznamoval Pražany s mnoha hudebními novinkami. Na jím pořádaných koncertech zazněly novinky Smetanovy, Dvořákovy, Fibichovy, Bellovy a jiných. Jeho velké hudební vzdělání a rozhled mu pomáhaly rozpoznat mnohé začínající talenty, jejichž díla prosazoval na hudební podia. Spolu s Bedřichem Smetanou organizoval abonentní koncerty.

Novinkou, kterou Procházka zavedl, byly tzv. historické koncerty. Prováděl na nich díla renesančních a barokních skladatelů, což bylo v té době neobvyklé. Tuto praxi oceňoval mimo jiné hudební historik August Wilhelm Ambros, když napsal: „*Já na konci podepsaný potvrzuji s radostí, že jsem měl příjemnou příležitost poznati pana Dra Ludvíka Procházku v Praze jakožto jednoho z nejdůkladnějších, nejvzdělanějších a nejsnaživějších hudebníků. Nehledě k jeho krásnému talentu pro kompozici a jeho vynikající zdatnosti jako dirigenta, vážím si p. Procházkových studií vědecké, historické a národopisné části hudby, tím více, čím řídkěji jsem se jinde setkal se snahou tak čistou a poctivou. Musím docela zvláště vytknouti s důrazem velikou zásluhu, že p. Dr. Ludvík Procházka v nádherných produkcích znamenitě předvedl poklady starých skladeb z doby p ř e d Palestrinou, díla Josquina de Près, de Orto, Gaspara aj. – proti kterým, pouze pro jejich neznalost, všeobecně panuje neodůvodněný předsudek – a tím je do jisté míry po staletém, nezaslouženém zapomenutí opět probudil k životu – v produkcích, jimiž Praha dosud jediná může se pochlubiti, poněvadž jinde se za Palestrinu neodvažují...*“

Fotoalbum

Mnozí umělci věnovali Procházkovi na památku svou portrétní fotografii, která vedle klasických vizitek a pamětních zápisů sloužila jako upomínka na zobrazenou osobu. Procházka si k jejich přehlednému uložení pořídil pevně celokožené album zdobené mosazným kováním, sponou a zlatou ozdobou. Uvnitř obsahuje celkem 24 folií z pev-

Hans Richter

ného kartonu, v nichž jsou vyřezány obdélníkové otvory pro zasunutí jednotlivých fotografií o rozměru 105 × 65 mm. Celkově se jich do alba vejde 96. Tím, že je umožněno fotografie opět vyjmout, mohl se majitel pochlubit i cennými dedikačními zápisy na jejich zadní straně.

Soubor vizitek („carte de visite“) ve fotoalbu je poměrně různorodý. Najdeme mezi nimi osoby, se kterými se Procházka pravidelně stýkal, osoby, s nimiž se potkal při nějaké významné zpravidla hudební události, ale i slavné osobnosti, jejichž portréty si zakoupil v knihkupectví Friedricha Ehrlicha na Malém rynku, Emanuela Petřika na Ferdinandově třídě nebo Františka Řivnáče v dome musejním.

Josef Sklenář v kostýmu Richarda III.

Na příklad podobizny Ference Liszta získal Procházka v srpnu 1865 od uherského právníka Károla Reményiho. Tehdy to byly první snímky Liszta v sutaně, poté co 26. dubna toho roku přijal svátost svěcení. Liszt se nechal vyfotografovat v Budapešti u příležitosti tamější premiéry svého oratoria *Legenda o sv. Alžbětě*. V souvislosti s pražským provedením tohoto díla si Procházka psal i s dirigentem a klavíristou Hansem von Bülow, který byl v poměrně intenzivních kontaktech s českým prostředím. Jeho vizitka v Procházkově fotoalbu má i vlastnoruční věnování. Věnoval ji s přípisem *Dem trefflichen Kunstkenner und Kunstförderer Herrn Dr. jur. Procházka in freundschaftl. Hochachtung von Hans v. Bülow, Prag 28. Oct. 1872* (Vynikajícím znalci a příznivci umění JUDr. Procházkovu v přátelské úctě Hans von Bülow, Praha 28. 10. 1872). Z významných dirigentů se dochovala v Procházkově fotoalbu ještě podobizna Hanse Richtera, šéfa Vídeňských filharmoniků. Nejí podepsaná. Její určení bylo o to náročnější, že Richter je zde zachycen na počátku své kariéry, kdy jeho portréty nebyly tak rozšířené jako ty z doby pozdější. Richter svou vizitku věnoval pravděpodobně Martě Procházkové v době jejího vystoupení ve Vídni na filharmonickém koncertu v roce 1878.

V Procházkově fotoalbu nalezneme nejen špičkové umělce, ale i osoby z Procházkovy blízkého okolí. Mimo jiné i jeho učitele, skladatele předsmetanovské éry Leopolda Měchuru. S ním se Procházka stýkal jak v rodných Klatovech, tak i po celý další život až do Měchurovy smrti v roce 1870. Díky Měchurovi se Procházka seznámil i s Františkem Palackým a Františkem Ladislavem Riegrem (manželka Palackého – Terezie – byla sestrou Leopolda Měchury). Dvojportrét obou osobností si ovšem Procházka zakoupil v knihkupectví.

Mezi portréty nalezneme ze skladatelů především Procházkovy učitele a přítele Bedřicha Smetanu (zastoupen dvěma portréty), Karla Bendla, Karla Šebora, Eduarda Nápravníka, Zdeňka Fibicha nebo slovenského autora Jána Levoslava Bellu. Překvapivě chybí Antonín Dvořák, s nímž byl Procházka v častém osobním kontaktu. Ze světových autorů pak chybí Richard Wagner. Z kapelníků je zde Jan Nepomuk Maýr nebo August Schulze. Z předních sólistů Prozatímního a později Národního divadla Josef Lev, Josef Paleček a Jakub Schwarz. K Procházkovým blízkým přátelům patřil i estetik Otakar Hostinský, filozof a estetik Josef Durdík, podnikatel, mecenáš a otec Emy Destinnové Emanuel Jan Kittl, právník a významný mladočeský politik Julius Grégr nebo právník a tajemník družstva Prozatímního a později Národního divadla Josef Sklenář a jeho choť, herečka Otýlie Sklenářová-Malá (ta je zastoupena jako jedna z mála žen v Procházkově albu). Dále ve fotoalbu najdeme portrét malíře Antonína Waldhausera, žurnalisty Ervína Špindlera, podnikatele a me-

Otýlie Sklenářová-Malá v kostýmu

Emanuel Uggé v kostýmu Falstaffa

cenáše Augusta Švagrovského nebo Čenka Bubeníčka. Díky Procházkovu fotoalbu víme ale také, jak vypadal Franz Schwertassek, obchodník s vínem a majitel luxusního lahvkářství a restaurace v budově dřívějšího kostela sv. Martina ve zdi, kde se scházivali umělci a intelektuálové.

Procházka nám uchoval také poměrně vzácné fotografie z pražských shakespearovských slavností v roce 1864. Tehdy vyvolily oslavy průvodem více než dvou set kostýmovaných divadelních shakespearov-

ských postav. Dnes už je známo jen 17 původních snímků. Tři z nich se dochovaly v Procházkově albu. Josefa Sklenáře vidíme v kostýmu Richarda III., a to na jediném kolorovaném fotu v albu. Dále pražského uzenáře italského původu Emanuela Ugghého v kostýmu Falstaffa a dramatika a publicistu Františka Věnceslava Jerábka v neurčeném kostýmu.

Není na tomto místě prostor k podrobnému představení všech osob v Procházkově fotoalbu. Zájemce odkazuji na edici, která vyšla v roce 2015. Zde jsou podrobně vysvětleny okolnosti vzniku alba i jeho obsah tak, aby bylo přehledně utříděno velké množství informací, které album poskytuje. A u každé fotografické vizitky je i podrobný a čtivý biogram.

Deník Ludevíta Procházky

Kromě už zmíněných dvou pramenů – Procházkova alba korespondence a fotoalba – uchovávají sbírky Národního muzea ve Smetanově muzeu také Procházkův deník (NM-ČMH 3, sign. A 11). Tento pramen v mnohém dokresluje mozaiku našich znalostí. K němu se připojila ještě v poslední době nová akvizice Českého muzea hudby (NM-ČMH 1, sign G 13 xxx) z pozůstalosti Milky Procházkové-Preissovové, dcery mladšího Procházkova bratra Josefa (matky známého historika umění prof. Pavla Preisse, který památky do muzea věnoval). Díky ní získalo muzeum zajímavé vzpomínky na jejího strýce Ludevíta Procházku. Vycházejí z vyprávění její babičky Boženy Korbelářové, sestry Marty Procházkové a švagrové Ludevíta Procházky, která ještě svěží ve stáří devadesáti let (v roce 1938) o Ludevítu Procházkově vyprávěla mimo jiné své vnučce:

„Jaký to byl roztomilý člověk. A vlastně nebyl ani moc hezký. Byl malé slabší postavy, měl velmi prořídle vlasy, ale ten pohled, ty jasné oči, z nichž zářilo vždy takové teplo, nevím, ale bylo to kouzelné... Byl to zlatý člověk, ten Ludvíček, a jak byl vlídný a shovívavý ke každému. Jak jemným způsobem dovedl poučit. Když někdo si zasteskl, začal lehce podupovat polkovým krokem, tleskat dlaněmi v taktu a říkával: »Nečekejte nikdy, aby vám svítilo slunce, to musíte sami mít ve svých srdcích!« A to slunce opravdu přinášel svému okolí.“

Edice Procházkova deníku i vzpomínek Milky Procházkové se v současné době připravuje k vydání.

A ještě důležitou poznámku na závěr. Ludevíta Procházku dnes naleznete ve většině muzikologických slovníků (*The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (2. vydání), *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (MGG), online *Český hudební slovník* aj.) pod jménem Jan Ludevít Procházka. Díky pramenům však dnes jednoznačně víme, že byl pokřtěn jako Ludovicus Joannes a jmenoval se tedy Ludvík. V souvislosti se slavjanofilskou orientací používal slovenskou formu jména Ludovít nebo slovanskou variantu Ludevít. Tak se také podepisoval. Na základě pramenů tak můžeme opravit i jeden velký a doposud zažitý omyl muzikologického bádání.

Doporučená literatura:

VOJTĚŠKOVÁ, Jana (ed.): *Album Jana Ludevíta Procházky z let 1860–1888/The Procházka Album (1860–1888)*. Praha: KLP & NM, 2013, 349 s., ISBN 978-80-87773-00-0 (KLP), 978-80-7036-383-6 (NM).

VOJTĚŠKOVÁ, Jana – KROUPA, Jiří K. (eds.): *Fotoalbum Ludevíta Procházky z let 1862–1888/The Procházka Photo Album (1862–1888)*, Praha NM & KLP, 2015, LXII + 184 s., ISBN 978-80-7036-455-0 (NM), ISBN 978-80-87773-29-1 (KLP).

VOJTĚŠKOVÁ, Jana: *Korespondence Franze Liszta k pražskému provedení Legendy o sv. Alžbětě v roce 1866*. Opus Musicum. 2011, vol. 43, no. 6, s. 6–19. ISSN 00862-8505.

NEDBAL, Miloslav (ed.): *Ludevít Procházka. Slavná doba české hudby. Výbor z kritik a článků*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, 281 s.

LOEWENBACH, Jan: *První apoštol hudby Smetanovy*. Hudební revue, 1908, č. 7, s. 329-355.

SCHEUFLER, Pavel: *Galerie c. k. fotografů*. Praha: Grada, 2001, ISBN 80-247-9044-0. ■